

TEK PARTİ DÖNEMİNDE SURİYE-TÜRKİYE DIŞ POLİTİKASINDA FRANSA'NIN ROLÜ

The Role of France on the Syrian-Turkish Foreign Policy in the Single Party Period

Dr. Öğr. Üyesi Pakize Çoban Karabulut

Orcid: 0000-0002-7379-306X/Bitlis Eren Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

MAKALE BİLGİSİ

Makale geçmişi:

Başvuru tarihi: 11 Temmuz 2021

Kabul tarihi: 20 Ekim 2021

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Tek Parti Dönemi, Dış Politika, Suriye, Fransa.

ÖZ

Suriye'nin 1920 San Remo Konferansı'nda Fransa'nın mandası kabul edilmesi ile Türkiye, Suriye ile olan tüm ilişkilerini Fransa aracılığıyla yürütmüştür. Bu süreçte Fransa 1921 Ankara İtilafnamesi ile Türkiye'nin güney komşusu olmuştur. Fransa ile ilişkiler, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin dağılmasının ardından Millî Mücadele döneminde Ankara Hükümeti ile güney cephesinde tekrar başlamıştır. Millî Mücadelenin başarıyla tamamlanması sonucu Fransa ile Lozan Barış Antlaşması hükümlerine göre 1923'ten itibaren ekonomik ve siyasî ilişkiler devam etmiştir. Fransa, Suriye'de iç politikada etnik ve dinî yönden parçalanmış bir yapı meydana getirdiği gibi; dış politikada da Suriye'nin komşularıyla iyi ilişkiler kurmasına engel olmuştur. Fransa'nın Türkiye üzerinden Osmanlı Devleti'ni canlandıracağı ile ilgili propagandaları, ülkedeki Kürtleri ve Ermenileri kışkırtması Suriye'nin etkin bir siyasî ve ekonomik politika takip etmesini engellemiştir. Çalışmada tek parti döneminde Türkiye ve Suriye'nin siyasî ve ekonomik ilişkilerinde Fransa'nın rolü Türkiye'deki arşiv kaynakları üzerinden tartışılmıştır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 11 July 2021

Accepted: 20 October 2021

Keywords: Turkey, One-Party Period, Foreign Policy, Syria, France.

ABSTRACT

Turkey had governed all relations with Syria via France since Syria, in 1920, was accepted as the French mandate in the San Remo Conference. During this period, France became Turkey's southern neighbor with the 1921 Ankara Agreement. With the collapse of the Ottoman Empire in the First World War, the relations of France with the Ankara Government resumed during the National Struggle on the southern front. With the successful completion of the National Struggle, economic and political relations with France have continued since 1923 according to the provisions of the Lausanne Peace Treaty. France had created an ethnic and religious fragmented structure in domestic politics through provocations in Syria and had prevented Syria to establishing good relations with its neighbors in foreign policy. France's propaganda related to revive the Ottoman Empire of Turkey and further provocations of the Kurds and Armenians in the country, even Druze and Maronite, prevented Syria following to an effective political and economic policies. In this study, in the single-party period, the role of France in Turkey and Syria's political and economic relations were discussed over the archival sources in Turkey.

Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: pakizecoban@gmail.com.

GİRİŞ

Yavuz Sultan Selim döneminde 1516 yılında Mercidabık Savaşı ile Suriye, Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Osmanlılar fetihten sonra Suriye'de idarî yapının korunmasına önem vermişlerdir. Osmanlı'nın Biladu's-Şam olarak adlandırdığı Suriye'de; Şam, Halep, Trablusşam ve Sayda olmak üzere dört eyalete ayrılarak merkezî denetim sağlanmakla birlikte; yerel topluluklar Bedevî, Dürzî, Marunî, Nusayrî ve Türkmen gibi unsurların yerel liderlerine Osmanlı yönetimine düzenli vergi vermesi şartıyla belirli ölçüde özerklik tanınmıştır. Özellikle merkezî otorite ve onu temsil eden beylerbeyi ve hac emiri bölgenin mahalli eşraf ve dinî önderleri üzerinden mahalli halkla ilişki kurulmuştur. Yerel liderler çoğu zaman sancak beyi, kaza yöneticisi ve askerî birim başı olarak da ön plana çıkmıştır (Eravcı, 2018: 6-7). 1535'te Osmanlı Devleti tarafından Fransa'ya verilen kapitülasyonlardan dolayı; Fransa, Suriye topraklarında etkili olmaya başlamıştır (Bilgenoğlu, 2007: 21). Sömürge devletlerinin Hindistan ticaret yolu üzerinde çıkar çatışmalarının başladığı döneme kadar bölgede huzur ve refah hâkim olmuştur. Özellikle Fransa'nın Antakya ve Suriye'ye olan yakın ilgisi Napolyon'un 1798'de Mısır'ı işgaliyle sonuçlanmıştır. Fransa'nın ve İngiltere'nin bölgeye nüfuz etmeye başlamasıyla birlikte yerel Hristiyan unsurlarla kurulan yakın bağlar nedeniyle 18. yüzyıldan itibaren özellikle Suriye, isyanların yoğun yaşandığı bölge olarak ön plana çıkmıştır (Demir, 2013: 25). Suriye'deki isyanlar; Sırp, Yunan isyanları ve Rus yayılcılığı ile aynı yıllarda gerçekleşmiş, bu da Osmanlı'nın Suriye ile ilgilenmesine engel olmuştur. Ayrıca Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın oğlunun Suriye'yi işgal etmesi ve Nizip'e kadar ilerlemesi, olaylara Avrupa'nın da dâhil olmasına yol açmıştır. Mehmet Ali Paşa'nın oğlunun Suriye işgali döneminde Amerika ve Avrupa devletlerinin misyoner okulları ve birtakım örgütler aracılığıyla bölgedeki faaliyetleri yoğunlaşmıştır. Bu dönemde İbrahim Paşa, Mısır'da kendisini destekleyen Hristiyanlara ciddi ayrıcalıklar tanımıştır. Bu ayrıcalıkların 1839 Tanzimat Fermanı ve 1856 Islahat Fermanı ile Osmanlı Devleti tarafından dini farklılık gözetilmeden tüm tebaaya tanınması ve 1876'da Kânûn-i Esâsî karşısında tüm Osmanlı vatandaşlarının eşit kabul edilmesi, Mısır Hükümeti'nin Hristiyan halka tanıdığı ayrıcalıkların aynen devam edeceği düşüncesine neden olmuştur (Kurtoğlu, 2014: 54; Lewis, 2006: 243-244). Fransa'nın Suriye topraklarına yerleşmesini sağlayan diğer bir önemli süreç ise 1854 yılında başlayan Kırım Savaşı ve ardından imzalanan Paris Antlaşması'dır (Demir, 2013: 27-28).

Suriye'de Dürzîler İngilizler tarafından, Marunîler de Fransızlar tarafından desteklenmekteydi. (Gökbilgin, 1946: 643) 1838-1845 döneminde yaşanan mezhep çatışmaları, Marunî-Dürzî savaşları, 1856 Islahat Fermanı ile Hristiyan halkın ekonomik ve siyasal kazançlarını genişletmelerinin neden olduğu hoşnutsuzluğu 1860'tan itibaren farklı dinî gruplar arasında çatışmaların şiddetlenmesi takip etmiştir. Sonraki süreçte bu çatışmalara Müslüman-Dürzî ve Müslüman-Hristiyan gruplar arasında artan şiddet olayları da eklenmiştir. Bu süreçte Suriye toplumundaki dinsel ayrımların yerini Fransa'nın bölgede Hristiyanları ön plana çıkarmasıyla, millî kimlikler etrafında yaşanan şiddet olayları almıştır. 1860'lardan itibaren milliyetçiliğin etkisiyle Arap kimliğinin de ön plana çıkmaya başlamasıyla gelişen isyanlar kısa sürede coğrafyanın tamamına yayılmıştır (Polat, 2019: 5; Eravcı, 2018: 9-10; Demir, 2013: 30).

Böylece Fransa etki alanını da aynı oranda genişletmiştir. Özellikle 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşının hemen ardından 1878'de düzenlenen Berlin Kongresi'nden Berlin Antlaşması'nın 62. maddesiyle Fransa'nın Suriye ve Filistin'deki hakları resmen tanınmıştır (Ada, 2013: 11-12). Daha sonra Fransa, Berlin Antlaşması ile Suriye'de resmen tanınan haklarını bölgede yaptığı çalışmalarla da kalıcı hale getirmeye çalışmıştır. Öncelikle azınlıklar üzerinden milliyetçilik fikrinin Ortadoğu'ya girmesini sağlamış ardından eğitim, sağlık ve ekonomik yatırımlarla bölgede kalıcı olmak için faaliyetlerde bulunmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği dönemde yapılan paylaşım antlaşmalarında Fransa, Suriye'nin kendisine bırakılması için dönemin diğer sömürge devletlerinin Ortadoğu'dan aldığı paylara müdahale etmemiştir (Kılıçkaya, 2008: 38-39; Öney,

Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: pakizcoban@gmail.com.

2019: 14). Birinci Dünya Savaşı sürecinde 1916'da imzalanan Sykes-Picot Anlaşması ile Osmanlı'nın Ortadoğu toprakları paylaşımına açılmış ve bu paylaşımında Fransa kendisine Suriye'nin verilmesini sağlamıştır (Raser vd., 2011: 84). 1920'de kurulan Cemiyet-i Ahvam'da manda terimi adı altında Sykes-Picot Antlaşması hukukî olarak uygulama alanı bulmuş ve Temmuz 1920'den sonra Suriye'de Fransız mandası kurulmaya başlanmıştır (Demir, 2013: 16). Bu dönemde Anadolu'da Millî Mücadele başlamış ve Anadolu'nun güneyinde Fransızlara karşı Kuvayı Milliye tarafından cephe açılmıştır. Bu cephenin açılmasıyla Fransa hem Suriye'deki manda yönetimine karşı ayaklanan Suriyelilere hem de Anadolu'daki Kuva-yı Milliye kuvvetlerine karşı iki ateş arasında kalmıştır. Fransa, bu sorunu geçici olarak çözmek amacıyla Ankara Hükümeti ile 1921'de Ankara Antlaşması imzalayarak, dikkatini tamamen Suriye üzerine yoğunlaştırmış, Ankara Hükümeti de aynı dönemde güney cephesindeki gücünü batı ve doğu cephelerine kaydırarak, bu cepheleri kuvvetlendirmiştir (Açık, 2008: 470; Öztürk ve Nakiboğlu, 2019: 231).

1. Türkiye-Suriye Dış Politikasında Fransa'nın Rolünün Siyasî İlişkilere Etkisi

Türkiye, Suriye ile siyasî ilişkilerini Fransa'nın Suriye'nin mandateri olarak San Remo Konferansı'nda kabul edilmesi ve akabinde 1921 Ankara İtilafnamesi'nin imzalanmasından itibaren Fransa ile yürütmüştür.

Anadolu'da Millî Mücadele sona erip Lozan barış görüşmeleri başladığında Fransızlar Suriye'de Lübnan, Şam, Halep ve Ulvi adlarında bağımsız birer il kurmuşlardır. Türkiye tarafından bu teşkilatlarda birçok memurun işine son verilip maaşlarının düşürüldüğü ve Arap subayların yerlerine Ermeni ve Hristiyanların yerleştirildiği bilgisi alınmıştır (BCA, 030.10.0.0/262.764.11, 03.02.1923). Aynı yıl, Zonguldak Milletvekili Tunalı Hilmi'nin, "İskenderun bölge halkının Suriye Meclisine milletvekili gönderilmesine zorlandığı ve bu bölgedeki Türk okullarının kapatıldığına" dair alınan haberlerle ilgili sözlü soru önergesi vermesi durumunun ciddiyetinin derecesini göstermiştir (BCA, 030.10.0.0/6.32.27, 24.11.1923).

Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Fransızların Suriye'de asker sayılarını azaltarak, yerli jandarma sayısını arttırdığı haberi alınmıştır. Ayrıca antlaşmada İskenderun Sancağı için sağlanan özel statü ise Türkiye ve Suriye ilişkilerinde her zaman dikkat çekmiştir. Bu durum Suriye'nin Türkiye'ye olumsuz yaklaşımında önemli rol oynamış (BCA, 030.10.0.0/101.654.1, 02.11.1924) ve Halep'te yayınlanan Doğruyol ve Vakit gazetelerinde Türkiye aleyhinde yazılan yazılar da bunun göstergesi olmuştur (BCA, 030.18.1.2/10.36.3, 27.07.1924; BCA, 030.18.1.2/15.61.1, 20.09.1925).

Fransa ile Türkiye arasında Suriye sınır sorunu devam ederken Fransa ile Hatay meselesi de devam etmiştir. Fransa, bu konuda İngiltere'nin Musul meselesini çözmek amacıyla kullandığı yöntemi kullanarak Hatay meselesini kendi lehine çözmek için Türkiye'ye yönelik her türlü bölücü hareketi desteklemiştir. Bu nedenle Fransa bu süreçte Türkiye'ye karşı Kürt ve Ermenileri kullanmaktan çekinmemiş ve Hoybun Cemiyeti'nin faaliyetlerini desteklemiştir (Yamaç, 2018: 1162). Arap milliyetçilerine göre Büyük Arap vatanının sınırları Kuzey Toroslardan başlamaktadır. Bu ideolojiye göre Hatay meselesi millî bir davaydı. Suriye Hükümeti tarafından ülke haritalarında Hatay ile birlikte Adana, Mersin, Kahramanmaraş, Gaziantep, Şanlıurfa, Mardin ve Diyarbakır ile Lübnan, Suriye'ye dâhil olarak gösterilmektedir. Bu gerçekleşmesi mümkün olmayan bir ideal olsa da Suriye iç politikasında propaganda malzemesi olarak kullanılmaya devam etmiştir (Saray, 2006: 80).

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasının hemen ardından Suriye ile Türkiye arasında 1926 yılında imzalanan dostluk antlaşmasından sonra diğer bir dostluk antlaşması 30 Mart 1940 tarihinde imzalanmıştır. Antlaşma, Suriye Hükümeti adına Fransız Yüksek Komiseri Puaux ve Türkiye adına Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu tarafından imzalanmıştır. Yapılan görüşmelerden sonra Şükrü Saraçoğlu Türkiye ile Fransa'nın dost olduğunu ve Türkiye-Suriye arasında yaşanan krizlerin bu antlaşmayla çözüldüğünü söylemiştir. Fransa büyükelçisi Massigli ise Türkiye-Suriye

ilişkilerinin bu antlaşmanın imzalanmasıyla daha iyi bir sürece girdiğini, çünkü yapılan antlaşmanın Fransa ile Türkiye arasındaki dostluğa dayandığını söyleyerek, antlaşmayı imzalayan Saraçoğlu'na ve diğer Türk müzakerecilerine teşekkür etmiştir. Böylece 1926 yılında Türkiye-Fransa arasında imzalanan, Suriye ve Lübnan hakkındaki Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesi 30 Mart 1940 tarihinde yenilenmiştir. Yenilenen antlaşma Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasından sonra da bir süre devam etmiştir. 1940 yılında dostluk antlaşmalarının yenilenmesinden sonra aynı nitelikte başka bir antlaşma imzalanmamıştır. İkinci Dünya Savaşı süresince Türkiye-Suriye ilişkileri, 1940 tarihli bu sözleşme çerçevesinde yürütülmüştür (Ada, 2013: 228; Ayrancı, 2006: 143-144). Amerika Dışişleri Bakanlığında da aynı dönemde Amerika'nın ilk uygun zamanda Suriye ve Lübnan'ın bağımsızlıklarını tanıyacağını ümit edildiği açıklaması yapılmıştır. Ayrıca Amerika Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada Amerikan Hükümeti ve vatandaşlarının Suriye ve Lübnan milletvekillerinin hukuklarına özellikle sempati ile baktıklarını, bunun için Amerika'nın Suriye ve Lübnan'ın bağımsızlığı ile ilgili ilk adımı sabırsızlıkla beklediğini söylemiştir (BCA, 030.10.0.0/265.791.31, 17.01.1942).

Suriye bağımsızlığını 1944 yılında kazanma sürecinde, Fransa'nın manda döneminde yaptığı uluslararası antlaşmalara saygılı olduğunu ilan etmekle zımnen Hatay'ın statüsünü de kabul etmiştir. Ancak Suriye bu açıklamasının ardından Türkiye'den Hatay'ın iadesini istemiştir. Bu durum, Suriye ve Lübnan'ın bağımsızlıklarını, Türkiye'nin tanımasını önlemiştir (Tüylü Turan, 2017: 310; Cingöz, 2018: 36). Türkiye-Suriye ilişkileri 1945'te Şam'da yapılan Hatay'ın iadesinin talep edildiği büyük gösteriden sonra daha da gerginleşmiştir. Bunun üzerine İngiltere'nin Beyrut temsilciliği Hatay sorununun ortaya çıkışı ile ilgili geniş bir inceleme başlatmıştır. İnceleme sonunda açıklanan rapora göre Hatay meselesinin kökleri iki kaynağa dayanmaktadır. Birincisi Hatay'dan giden göçmenler, ikincisi Hatay'da mal, mülk ve arazileri bulunan Suriyeli vekillerdir. Raporda birinci kaynağa temas edilerek, Hatay'dan göç eden göçmenlerin çoğunluğunun Ermeni olduğu ifade edildikten sonra bunların aynı zamanda Rusya'nın propagandasının da etkisiyle hareket ettiği belirtilmiştir. Rusya'nın yanı sıra Fransa da Ermenileri Hatay'da olay çıkartması için kışkırtmış ve olay çıkaran Ermenileri koruyup kollamıştır. Ermeniler, Ortodoks Yunanlılarla birlikte, Hatay kampanyasını devamlı canlı tutmakta, Türklerle bir sorunu bulunmayan Suriye Araplarının pek çoğunun ise Hatay meselesi ile ilgileri ve faaliyetleri yoktur. Suriye komünistleri de Hatay kampanyasında yerlerini almıştır. Rapora göre Suriye'deki Sovyet elçisi de Hatay meselesini kışkırtmak için sürekli çalışmıştır (Geçer, 2014: 157; Bilgin, 2018: 166). İngiliz raporu, sorunun ikinci kaynağı ile ilgili, bazı Suriyeli ünlü politikacıların faaliyetlerini sebep göstermiştir. Bu politikacıların ve bazı ünlü kişilerin Hatay'da toprak, mal ve mülklerinin kaldığı raporda belirtilmiştir. Bunlar Hatay'daki mal ve mülklerini bir şekilde kurtarmanın derdine düşmüşlerdir. Böylece, İngiliz raporu ile Hatay kampanyasının küçük bir azınlığın menfaatleri için organize edildiğini ifade eden Türk raporları da örtüşmektedir (Bilgin, 2018: 167).

Hatay meselesinin çözülmesi için Türkiye, Irak Senato Meclisi Başkanı Nuri Said Paşa'yı devreye sokmuştur (Arslan, 2018: 276). 1945'te Türkiye'yi ziyaret eden Nuri Paşa'nın Lübnan ve Suriye arasındaki diplomatik ziyaretlerinden sonra Türkiye ve Suriye heyetleri 1946'da uzlaşmıştır. Suriye'nin Hatay konusunda ısrarından vazgeçmesi karşılığında Türkiye Suriye'yi tanımıştır (Ada, 2013: 228). Ancak, bu durum iki ülke arasındaki soğukluğu gidermeye yetmemiştir. Türkiye, Suriye'yi Sovyet Rusya tarafından kendisine karşı devamlı kullanılma potansiyeli olan bir ülke olarak görmesinden dolayı, bu ihtimale karşı tedbir alma ihtiyacı hissetmiştir. Dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Suriye'ye karşı Haşimi Ürdün ve Irak krallarıyla iş birliğine giderek Şam yönetimini dengelemeye çalışmıştır. Çünkü o dönem Münbit Hilal projesiyle hem Irak hem de Ürdün Suriye'yi kendisine bağlamaya çalışmıştır (Bilgin, 2018: 167). Bu dönemde İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesinden sonra 1946'da Fransız ve İngiliz kuvvetleri Suriye'den tamamen çekilmiş, Suriye Arap Cumhuriyeti de manda yönetiminden kurtularak bağımsızlığını kazanmıştır (Öztürkci, 2016: 115).

İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle başlayan iki kutuplu dünya düzeninde Sovyet Rusya'nın liderliğindeki doğu bloğunda yer alan Suriye'de yöneticiler meşruiyetlerini pekiştirmek adına Amerika'nın liderlik yaptığı batı bloğunda yer alan Türkiye ile çatışmacı bir dış politika yürütmüştür. Soğuk Savaş dönemi başlarken Suriye'nin Sovyet Rusya ile yakınlaşması karşısında Sovyetlerin Ortadoğu'ya inmesini engellemek isteyen Türkiye, Arap ülkeleri ile ilişkilerini düzeltecek girişimlerde bulunmasına rağmen Suriye, batı eksenli dış politika üreten Türkiye'den şüphelenmiştir (Küçükvatan, 2011: 75; Cingöz, 2018: 37).

1946'da Suriye bağımsızlığını ilan ettikten sonra Fransa mandasından iki miras kalmıştır. Bunlar, toplumsal bölünmüşlük ve ülkeyi yönetecek kadroların Fransız rahle-i tedrisinden geçmiş olmalarıdır. Bu durum, Suriye'deki siyasî, ekonomik ve sosyal yapıların daha sonraki süreçte de düzgün işlemesinde yaşanan sorunların ana nedeni olmuştur. Ayrıca aynı nedenden dolayı Suriye'nin bağımsızlık ilanından sonra da Türkiye ile ilişkilerinde değişen bir şey olmamış ve (Bakır ve Pekin, 2019: 101) Hatay sorunu Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasından sonra da devam etmiştir. Bu dönemde Londra basınında da konuyla ilgili Suriye Hükümeti'nin, İskenderun ile Kilikya hakkındaki iddialarını BM'ye bildirmiş olduğu haberlerine yer verilmiştir. Şikâyetin konusu Fransa'nın kendisine ait olmayan toprakları Türkiye'ye vermiş olduğu ve Suriye'nin bunları geri istemesidir. Ankara'nın bildirdiğine göre ise Reuters'in verdiği haberde, Suriye Hükümeti, İskenderun ve çevresindeki Türk toprakları hakkındaki iddialarını BM Güvenlik Konseyi'ne götürmeye karar vermiştir. Kudüs Radyosu da Suriye Başbakanı Cemil Mardam'ın konuyla ilgili açıklama yaptığını ve İngiltere'nin Şam maslahatgüzarına bu kararı bildirdiğini söylemiştir. Ankara'da ise Suriyelilerin, Adana ve çevresi de dâhil edilerek Hatay hakkında BM Kurulu'na başvurmaya karar verdiklerine dair Reuters'in Şam'daki muhabirine atfen Londra ve Yakınoğu radyolarının 29 Ocak'ta verdikleri haberler sadece gülünç olarak yorumlanmıştır. Böyle bir konunun tartışılması dahi düşünülmemekle birlikte, bazı çevrelerde bu haberin Suriye tarafından Lazkiye Türklerine yapılan zulüm, işkence ve imha hareketlerini doğrulayıcı mahiyeti üzerinde durulmuştur. Türkiye tarafından Bayır-Bucak¹ ve Hazine çevresini yasak bölge ilan eden Suriyelilerin aldığı bütün önlemlere rağmen dış basında bu durumun duyulması nedeniyle Suriye'nin bu bölgelerde uyguladığı politikaları örtbas etmek amacıyla Hatay sorununu gündeme getirdiği düşünülmüştür. Yüzde yüz Türk olan bu nahiyeye halkları yıllar önce Türk-Fransız sınır komisyonunun çalışmaları sırasında dikilmiş sınır taşlarını, üst üste birçok gece yerlerinden söküp, kendi köyleri dışında sıralayarak anavatana bağlılığını göstermiş, buna rağmen sınır, bu köyleri Suriye sınırında bırakılacak şekilde çizilmiştir. Duruma şahit olan yerel hükümet tarafından o zamandan önlem alınarak, bölge ile Türkiye sınırı arasındaki Kesep Nahiyesi'ne Türk olmayan gruplar yerleştirilmiştir. Hatay'ın anavatana katıldığı sırada yoğun bir propaganda ile bir gece içinde göç ettirilen Ermeniler bu bölgeye getirilmiştir. Suriyeliler o zamandan itibaren iyi gözle görmedikleri Lazkiye Türklerine yapmakta oldukları baskı ve zulümleri, Ürdün ile Türkiye arasında imzalanan dostluk anlaşması ile gittikçe arttırmıştır. Türkiye tarafından ise ortaya atılan bu haberin de diğer ülkelerin dikkatini Lazkiye Türklerinden başka bir habere çekme amacından kaynaklandığı ve konuyla ilgili toplantılara katılan kişilerde de konu hakkında herhangi bir bilgi mevcut olmamakla beraber haberin ortaya atılış şeklinin de yaşanan durumla ilgili şüpheleri arttırdığı açıklaması yapılmıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 29 Ocak 1947).

Hatay konusunun gündemde olduğu dönemde Ankara'da CHP Meclis Grubu Genel Kurulu 18 Şubat 1947'de Sivas Milletvekili Şemsettin Günaltay'ın başkanlığında yapılan toplantıda Seyhan Milletvekili Ahmet Remzi Yüreğir tarafından Türkiye-Suriye arasında çözülmemiş konuların olup olmadığı ve Suriye'de Türklere karşı işlenen suçlar için herhangi bir girişimde bulunulup bulunulmadığı ile ilgili önerge verilmiştir. Dışişleri Bakanı Hasan Saka, Suriye gazetelerinin yayınları ile Suriye Başbakanına isnat edilen beyanat ve bunun tekdibi hakkındaki yayını özetledikten sonra cevabına şu şekilde devam etmiştir; "Suriye ile Türkiye arasında askıda bulunduğu ifade edilen çeşitli meselelere gelince bu açık bir hakikattir. Mandanın sona ermesine kadar Suriye'ye ait bütün dış ilişkilerin Fransa tarafından idare edildiği yüksek heyetinizin bilgisi

dâhilindedir. Bu bakımdan Türkiye ile Suriye adına hareket eden Fransa arasında birçok anlaşma imzalanmış ve uygulanmıştır. Suriye, kendisi ile Türkiye arasında yüzlerce kilometrelik sınırı olan komşu bir ülkedir. Bu komşuluk ilişkileri kapsamında sınır rejimi, güvenlik, suçluların geri verilmesi, ulaştırma, gümrük ve sağlık konuları ile ilgili her iki ülke arasında anlaşmaların yapılması gerekmektedir. Buna bir de her iki taraf vatandaşlarının diğer tarafın topraklarındaki emlak meselesi gibi zor bir iş de ilave edilirse askıda bulunan meselelerin durumu hakkında genel bir fikir edinilmiş olunur.” Suriye’de Bayır-Bucak ve Hazine nahiyelerinde kalan Türklere o nahiyelerdeki Suriyeli memurlar tarafından kötü muamele yapıldığı ile ilgili Türkiye’deki gazetelerin yayınları ile Suriye Hükümeti derhal ilgilenmiş ve Dışişleri Bakanlığı Siyasi İşler Müdürü tarafından Türk elçisine, Suriye’deki Türklere kesinlikle kötü muamele yapılmadığı söylenmiştir. Türkiye ile dostluk ilişkilerine önem veren Suriye Hükümeti’nin Türklerin de Suriyeliler ile aynı muameleye tabi bulunduğunu, esasen bunun, Müslüman geleneklerine dayanan devletin Müslüman olan Türk uyruklarını memnun etmeye çalışması gibi tabî ve mantıklı bir sebebe dayandığı da bildirilmiştir. Bununla beraber Dışişleri Bakanlığı tarafından bu sözlerle işin Türkiye açısından kapandığı düşünülmeye rağmen ayrıca konunun dikkatle takip edildiği de belirtilmiştir. Gerekli görülen zamanda gereken ve uygun görülecek önlemlere başvurulacağına Türkiye’nin itimat etmesi gerektiğini söyledikten sonra bu konuda söz alan birçok konuşmacı da konuyla ilgili düşüncelerini toplantıda dile getirmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 19 Şubat 1947).

Türkiye’de meclis toplantılarında Suriye’de yaşamakta olan Türklerin durumu hakkında konuşmaların yapıldığı dönemde Şam basınından alınan habere göre Suriye Başbakanı Mardam Bey, Türkiye Dışişleri Bakanının beyanatı hakkında şu yorumda bulunmuştur: “Türkiye Dışişleri Bakanı Hasan Saka’nın beyanatını gazetelerde okudum. Bakanın nutkundan Suriye’deki Türklere sözde zulümler yapıldığı ile ilgili çıkarılan yalan haberleri kesinlikle tekdip fırsatını buldum ve bu yalan haberlere dair en küçük bir tehdit eseri görmedim” diyerek Türk basınında çıkan haberler konusunda açıklama yapmıştır. Aynı tarihlerde Türkiye’de Seyhan Milletvekili Ahmet Remzi Yüreyir’in Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkilerin durumuna ve Suriye’de Türklere kötü muamele yapıldığına dair sözlü sorusu TBMM’nin 22 Şubat tarihli toplantısında hükümden düşmüştür. Dışişleri Bakanı Hasan Saka aynı konuyla ilgili CHP Meclis Grubunda daha önce açıklamalarda bulunmuştur. Fakat sözlü soru önergesi verilmesi nedeniyle meclis gündemine de konu yeniden alınmıştır. 22 Şubat tarihli toplantıda soru okunmuş, sözlü soruyu soran Ahmet Remzi Yüreğir’in toplantıda olmamasından dolayı, meclis başkanı, sorunun düştüğünü belirtmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 22 Şubat 1947).

Türkiye ve Suriye meclislerinde iki ülkedeki gelişmeler ile ilgili tartışmaların yaşandığı dönemde aynı zamanda her iki ülkenin basınlarında da aynı konuda tartışmaların devam ettiği görülmektedir. Bu konuda öne çıkan en önemli yazı ise tartışma konusuyla ilgili olan ve Halep’te El-Cihad gazetesinin 2 Mart 1947 tarihli nüshasında yayınlanan Suriye için yabancı etki altında kalmadan, komşularıyla iyi dostluk ilişkileri kurması gerektiği konulu yazıdır. Bu yazının çevirisi yapılarak, Türkiye Dışişleri Bakanlığına sunulmuştur. Ayrıca bu gazete Türkiye’de Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü tarafından abone olunması düşüncesi de iletilmiştir. Abdülkadir Hakkı El-Haffar’ın gazetede yazısına göre Suriye ileri gelenleri mecliste toplanmakta, ancak bunların bazıları mecliste aktif olarak rol oynamakta bazıları ise sadece mecliste bulunmaktadır. Ayrıca halkın çıkarlarının önemsenmemesi ve iktisadî bunalımın günden güne artmasına rağmen hükümetin bu konuda dahi siyasî bir yaklaşım sergilemesi eleştirilmiştir. Hükümetin tüm konulara siyasî bir bakış açısı ile baktığı ve bu yaklaşımın çoğu zaman birçok konunun çözümünde yetersiz kaldığı belirtilmiştir. Özellikle Suriye ve Filistin arasındaki durum, Suriye ile Şarkü’l-Ürdün ilişkileri ve Suriye’nin komşusu Türkiye ile arasındaki durum bu konuya örnek olarak verilmiştir. Ankara ile Şam basını arasındaki kin dolu sözlü atışmaların da iki ülke arasındaki çatışmayı arttıracak ve ateşi körükleyecek bir şekilde devam ettiği de yazıda üstünde durulan konulardan birisidir. Suriye Dışişleri Bakanı, Türkiye ve Suriye gazetelerinde karşılıklı yaşanan polemiklerle

ilgili olarak Suriye ile ilgili yazılan haberleri onaylamamış ve Suriye'deki Türk azınlığa zulüm yapıldığı hakkındaki tartışmaları kabul etmemiştir. Fakat Suriye halkı bundan fazlasını talep etmiştir. Gazete yazısında komşu ülkeler ile Suriye arasında ekonomik iş birliğini en geniş şekilde sağlayacak ve komşu ülkeleri birbirinden ayıran bütün çatışmaları, zorlukları ve engelleri ortadan kaldıracak bir siyasetin takip edilmesi istenmiştir. Osmanlı döneminden Türklerin dönemi diye bahsedilen yazıda Türkiye, Suriye, Lübnan, Filistin, Irak ve Mısır'ın 600 yıl aynı hayat şekline, aynı bayrağa ve aynı kanuna tabi olduğu ve bu devletlerin her birinin bir diğerine karşı sevgi besleyen bir tek devlet halinde yaşadığı, ancak daha sonra yabancıların ya da "iyi kalpli müttefiklerin" bu ülkelerin arasındaki bağları keserek "Yakup"un veya İsrail'in ruhundaki amaçlar için bu ülkeleri küçük devletler haline getirdiği söylenmiştir (BCA, 030.10.0.0/265.792.45, 15.03.1947).

Fransa, Suriye'yi Ortadoğu'da yalnızlaştırma politikası takip etmesinin yanı sıra Suriye topraklarını parçalamakta cömert davranmakla da itham edilmiş ve Trablus Şam ile dört kazanın Lübnan'a ve kuzey sancağının da Türkiye'ye verilmesi buna örnek olarak gösterilmiştir. Ayrıca Büyük Britanya da Filistin'i doğrudan doğruya idare etmesi ve bütün ülkelerden kovulan Yahudilerin gelip Filistin'de toplanmasına ve bu ülkenin, Arap devletlerinin volkanı olarak kalmasına sebep olması nedeniyle suçlanmıştır. Tüm bu gelişmelerden dolayı El-Cihad gazetesinin yazarı Abdülkadir Hakkı El-Haffar, Suriye ile ilgili yazısında devletlerin önemlerinin arttığını ve ülkelerin tek başına birbiriyle iyi ilişkiler geliştirmeden yaşayamayacaklarını, bu nedenle Suriye'nin de bağımsızlığını kazandıktan sonra, bütün dünya ülkeleri ve özellikle komşu devletlerle barış içinde ilişkiler yürütmesi gerektiğini vurgulamıştır. Yaşanan bu gelişmelerden dolayı da Mebuslar Meclisi'nin Dışişleri Komisyonu'nun (Sancak, Filistin veya başka yerlerde özel çıkarları, mülk ve malları olan malum kişiler dışında) toplanarak, Suriye ile komşuları arasında karşılıklı huzursuzluğu ortadan kaldırmasının gerekli olduğunu belirtmiştir. Suriye'nin geleceğini kuvvetlendirecek ve çatışmalarla zulmün sorumlusu olan yabancıların isteklerini yerine getirmeyecek ve kardeşlik duygusunu yeniden hatırlatacak en iyi yolun bulunması için görüşmelerin yapılmasının zorunluluğu da yazı da önemle üzerinde durulan konulardan birisidir. Hindistan Müslümanları ile Hinduların arasındaki çatışmayı kimin genişlettiğini ve bu durumdan kimin yararlandığını, Mısır ile Sudan arasında çıkarılan suni çatışmanın ve diğer ülkeler arasındaki birçok çatışmalar dikkate alındığında bunları yaratan, kuvvetlendiren ve sonradan bu durumdan yararlananların çıkarperest ve emperyalist devletler olduğunun görüleceği de yazıda en fazla vurgulanan konu olmuştur. Yazar, bazı kişiler tarafından anlattıklarının Filistin'de yaşanan olayların bu duruma uymadığını zannettiğini, ancak bu durumun da kaideye uyduğunu ve bir istisna olmadığını gazete haberinde belirtilmiştir. Ayrıca gazete haberinde Siyonistleri yaratan, ona silah yardımıyla bulunanlar ve Balfour vaadi ile Filistin'i çatışma ve facia alanına çevirenlerin kimler olduğu ve bütün bunları yapanların, Filistin'in kendisi ve orduları için askeri bir karargâh olarak kalmasını ve Malta, Cebelitarık, Aden ve diğer yerlere benzemesini isteyen emperyalist devletler değil midir diye sorulmuştur. Suriye'nin müttefikleri tarafından savaş yıllarında 100.000'den fazla Yahudi gencine nasıl silah kullanılacağı öğretilmiş ve silahlar kendilerine verilerek, bu gençlerin Filistin'e girmelerine göz yumulmuştur. Filistin'de devam eden tedhiş hareketleriyle karışık durumdan kim sorumludur, güvenlik, barış ve demokrasi koruyucuları olan müttefikler değil midir diye sorularak, bu çatışmaların yabancılar tarafından yaratıldığı iddia edilmiştir. Emperyalist devletlerin ekmeğine yağ sürdüğü ve bu şartlar içinde simsarlıklarını ve siyasî oyunlarını devam ettirme olanağını elde etme imkânı buldukları için yaptıklarını da açıklamıştır (BCA, 030.10.0.0/265.792.45, 15.03.1947).

El-Cihad gazetesinin yazarı Abdülkadir Hakkı El-Haffar, Ortadoğu'da Suriye ile Filistin üzerinden yürütülen politikalarından bahsetmesinin dışında Türkiye, Suriye ve Rusya arasındaki dış politika ile ilgili de örnekler vermiştir. Ayrıca müttefiklerin, bir taraftan Türkiye ile Suriye diğer taraftan da Türkiye ile Rusya ve Bulgaristan'ın arasını bulmaya çalıştıklarını sanan kişilerin, bu düşüncelerinde hata ettiğini, ayrıca yine müttefiklerin bir taraftan Arap ve Yahudiler diğer taraftan Hindu ve Müslümanlar arasında uzlaşma imkânını aramakta olduklarına emin olanların

da yanıldığını yazar yazısında açıklamıştır. Bu durumu fark eden bizler, niçin anlaşmazlığa son verip yabancı emperyalistlere fırsat vermeden kendi sorunlarını dostça halletmiyoruz, diye sorulmuştur. Bu da Suriye'deki bütün siyasetçilerin özelliği olarak nitelendirilmiştir. Bu kişilerin, birçok durumun doğru tarafını görmekle birlikte çekememezlikleri ve iş bilmezlikleri nedeniyle bu işleri gerçekleştirememiş, yaşlı siyasetçiler olduğu da yazıda ele alınan bir diğer konudur. Bu siyasetçilerin takip ettikleri siyaset usulleri de eski ve yetersiz olarak açıklanmış, gözleri doymayan ve çıkarperest olanların da bu yaşlı ve çökmüş devlet adamlarından artık korkmadıkları dile getirilmiştir. Yazıda, gizli çıkarlar ve amaçlar peşinde olan büyük devletlerle müzakerelerin ve bu devletlere iltifat ve çiçek takdim etme siyasetinin, hayırlı ve hikmete dayanır bir siyaset olmadığı vurgulandıktan sonra karşılıklı olarak birbirine ihtiyacı olan komşu devletlerle ilişkileri kesmenin, birbirini kırmanın ve ihmal etmenin uygun bir siyaset olmadığı gibi yeni kurulan Suriye Devleti için hayır, refah ve geliştirici bir şey olmadığı da belirtilmiştir. Komşularına sadık olan devletlerin düşmanlarından emin olduğu söylendikten sonra Suriye'nin büyük düşünürlerinin sözlerinden bu konuda örnek verilmiştir. Buna göre Suriye'nin büyük düşünürlerinden verilen ilk örnekte "Komşularınızla iyi geçininiz. Aslanlar ve kartallar bile komşularını himaye ederler." Sözü'nün ardından Cafer Bin Mohammat'ın konuyla ilgili sözüne yer vermiştir. Buna göre Cafer Bin Mohammat'ın "İyi komşuluk devletlerin ilerlemesi için esas teşkil eder," ve "Ben ve komşularım hür olursak, komşum ve komşumun oğlu beni müdafaa ederse, oturduğum yerde yıldızlara kadar yükseldiğimi hissederim." sözleriyle yazı bitirilmiştir (BCA, 030.10.0.0/265.792.45, 15.03.1947).

Türkiye-Suriye dış politikasında yaşanan yoğunluk, iç politikada da Türk basınında Suriye basınından alınan haberlerle devam etmiş ve tartışmaların sürekli gündemde kalmasına neden olmuştur. Suriye'deki seçim süreci de diğer Suriye basınındaki haberler gibi Türk basınında yakından takip edilmiştir. Suriye'de devam eden seçimlerde bazı partilerin rakiplerini Türk taraftarlığı ile itham etmeye başladığı haberleri Türkiye'de duyulmaya başlanmıştır. Halep'teki "Halk Cephesi" veya "Hizbulahrar" adı ile anılmakta olan ancak parti olarak nitelenmekten çok bir blok şeklinde olan bu parti, Türk taraftarlığı ile itham olunmuştur. Bu partinin başında önce hükümete muhalif liderlerden ve eski milletvekillerinden Rüştü Kâhya bulunmakta iken, sonradan Hacı Fatih Maraşi de bunlara katılmıştır. Rüştü Kâhya aslen Türk'tür, Hacı Fatih ise Maraşlıdır ve Türkleri seven birisidir. Son zamanlarda Türkiye'de din lehinde yaşanan olaylardan memnundur. Bunları Türk severler olarak itham edenler "Hizbulvatani" adını alan eski "Kitle-i Vataniye" partisidir ve bu parti Suriye'de Cabiri ailesinin elindedir. Suriye seçimlerinde tartışılan konu Türkiye ile dost olmak veya olmamak ile ilgilidir. Hatta Türkiye'nin Suriye seçimlerine önem verdiği, para harcadığı ve adaylardan bazılarını desteklediği ile ilgili konuşmaların yapıldığı da alınan haberler arasındadır. "Hizbulvatani" partisinin ilkeleri şunlardır; 1.Sancağın Suriye'ye ilhakına çalışılması ve bunun için gerekirse Türkiye ile dostluğun bozulmasının göze alınması, 2.Doğu bloğunun desteklenmemesi gerekmektedir. Çünkü böyle bir blok Suriye'ye zarar verir ve savaş getirir. Türkler, Haşimi Devletler bloğu ile ittifak etmişlerdir. Bu Suriye'nin aleyhine, Büyük Suriye Haşimi Krallığı lehinedir. 3. Diğer partiler de Sancak konusunda "Hizbulvatani" partisi ile aynı görüştedir. Parti ayrıca bu ilkelerin sadece seçim propagandası olmadığını da eklemiştir (BCA, 030.1.0.0/.406.13, 02.07.1947). Türkiye ile Suriye arasında yaşanan gerilime rağmen Suriye'nin İstanbul'da açmak istediği konsolosluga Türkiye tarafından izin verilmiştir (BCA, 030.10.0.0/131.941.4, 22.08.1947).

Türkiye-Suriye arasında yaşanan siyasi gerilim, Türkiye-Lübnan dostluk antlaşmasının imzalanmasıyla hat safhaya ulaşmıştır. Bu durum Suriye'nin ülkede yaşayan Türklere karşı sert tepkiler göstermesine neden olmuştur. Türkiye'nin güney sınırından gelen haberlere göre, anlaşmanın imzalanmasından sonra Suriye Hükümeti'nin aldığı bir kararla Lazkiye, Fırat ve Cezire bölgelerini yasak bölge ilan etmiş olduğu anlaşılmıştır. Bu bölgelere yabancıların girmesi yasaklanmıştır. Bu bölgelerden gelen yolcuların anlattığına göre yasağın tek sebebi o bölgelerde yaşayan Türklere karşı Suriye Araplarının yapmaya başladıkları ve gittikçe arttırdıkları kötü

muamelenin dışarıya aksetmesini önlemektir. Suriyeliler özellikle Lazkiye'ye bağlı Bayır-Bucak ve Hazine nahiyelerindeki Türklere karşı çok ağır muamelelere başlamışlardır. Nahiyelerin isimlerinden de anlaşılacağı üzere bu çevre halkının büyük çoğunluğu Türklerden oluşmaktadır (Cumhuriyet Gazetesi, 15 Ocak 1948).

Türkiye'nin güney sınırlarından alınan haberlerde Suriyelilerin Bayır-Bucak ve Hazine nahiyelerinde Türk halkına karşı uyguladığı kötü muamelenin gittikçe arttığı belirtilmiştir. Bu nedenle Suriye Hükümeti'nin Suriye'de yaşayan Türklere bu aşırı davranışından dolayı Türkiye sınırlarına yapılacak göç hareketine engel olmak için yerel hükümet tarafından özel tedbirler alınmıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 22 Ocak 1948).

Türkiye-Suriye dış politikasında yaşanan gelişmelerin devam ettiği süreçte, Fransa'nın Suriye üzerindeki manda yönetimi sona ermiş ve Suriye bağımsızlığını kazanmıştır. Suriye, Fransa'ya karşı yürüttüğü bağımsızlık savaşında yüzlerce insanını kaybetmiştir. Fransızların Suriye topraklarından çekilmesiyle Suriye tarihinde yeni bir dönem başlamış, ancak bu yeni dönem, Fransız yönetimi tarafından bilinçli olarak yaratılan tüm ayrılıkların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu dönemde farklı etnik ve dinî gruplar arasındaki çatışmaların şiddetlenmesi ülkedeki çıkar grupları arasında yeni bir savaşın çıkmasına neden olmuştur. Bağımsızlığını kazanan Suriye'de manda yönetimi döneminde ordu içerisinde hâkim güç olan Aleviler, bağımsızlık sonrası iktidarı ele alan taraf olarak karşılığını almıştır. Suriye bağımsızlığından itibaren Arap milliyetçiliğine dayalı bir ideoloji takip etmiş (Cingöz, 2018: 26), ancak etnik ve mezhepsel çatışmanın ortaya çıkardığı siyasî bloklar arasındaki şiddetin artarak devam etmesi, ülke genelinde çatışmalara ve istikrarsızlığa sebep olmuştur. Bu süreçte birbiriyle rekabet eden üç büyük siyasî blok bulunmaktaydı. Birincisi milliyetçi yaklaşımların ağırlıklı olduğu ve Haşimî soyundan gelen bir kral tarafından yönetilen Irak devletine sempatiyle bakan Halepli tüccar ve toprak ağalarının etkili olduğu Halkçı Parti. İkincisi daha laik ve Batılı bir yaklaşıma sahip olan ve Şam kökenli genç Sünni aydın ve önderlerden oluşan Ulusal Parti. Üçüncüsü ise farklı dinî grupların yoğun olarak bulunduğu Baas Partisiydi. Bağımsızlığını kazanan Suriye'nin ilk başbakanı Şükrü Kuvvetli olmuştur. Şükrü Kuvvetli döneminde Suriye devleti için en önemli hadise Birinci Arap-İsrail Savaşı'na Suriye ordusunun katılmasıydı. Çünkü bu savaşta Arapların İsrail karşısındaki yenilgisi diğer Arap devletlerinde olduğu gibi Suriye'de de ciddi bir siyasi çatışmanın yaşanmasıyla sonuçlanmıştır. Genellikle Türkiye'nin kuruluş yıllarında Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerin tamamen koptuğu hatta yeni kurulan Türk devletinin bilinçli olarak Araplarla ilişki kurmadığı dile getirilmektedir. Bu yaklaşım Ortadoğu'da yaşanan süreç dikkate alındığında Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik politikasını doğru anlatan bir yaklaşım olmadığı da ortaya çıkmaktadır. Çünkü söz konusu dönemde yani 1923-1950 döneminde, Ortadoğu bölgesinde bulunan Araplar henüz bağımsız devletler halinde örgütlenmiş siyasî birlik değillerdi. Sömürge devletlerinin idaresinde manda yönetimi ile yönetilmekteydi. Bu nedenle Türkiye'nin ne Suriye ne Irak ne Ürdün ne Lübnan hatta Mısır ile dahi bağımsız bir dış politika takip etme imkânı bulunmamaktaydı. Bu koşullardan dolayı adı geçen ülkeler ile ilişkiler bu ülkelerin mandater devletleri üzerinden yürütülmüştür. (Arslan, 2016: 32; Şahin, 2010: 11).

Fransa ve İngiltere'nin Ortadoğu coğrafyasında "böl, parçala ve yönet" politikası ile manda idaresi altında küçük küçük devletler kurulmuştur. Bu devletler daha sonra bağımsızlıklarını kazanmış olsalar da tam bağımsızlıkla değil, diktatör ve krallar vasıtasıyla yönetilmiştir (Cingöz, 2018: 20). Suriye'nin Fransız mandası altında ekonomisinin bozulması ve eğitim olanaklarının gerilemesi, ülke içi krizlerin sürekli hale gelmesine yol açarak, ülke genelinde siyasal bütünleşmeyi engellemiştir. Bu durum da ardı ardına darbelerin yaşanmasına neden olmuştur. Savaş döneminde Suriye'nin ilk seçilmiş devlet başkanı olan Şükrü Kuvvetli, 1949'da Albay Hüsnü El Zaim tarafından darbeye devrilmiş ve yaşanan olay Şam'da darbeler döneminin görünür sebebi olmuştur (Bilgin, 2018: 168; Koyuncu, 2018: 46). 1950 yılında da Türkiye'de yapılan seçimlerde Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ve bu yeni dönemde Türkiye'nin dış

politikada takip ettiği siyasette bir takım değişikliğe gitmesi, Türkiye-Suriye ilişkilerini önceki döneme göre farklı bir düzleme taşımıştır.

2. Türkiye-Suriye Dış Politikasında Fransa'nın Rolünün Ekonomik İlişkilere Etkisi

Fransa'nın Suriye topraklarında mandater bir yönetim oluşturmasının nedenleri arasında siyasi faktörler kadar ekonomik faktörler de önemlidir. Özellikle bölgede Osmanlı döneminden kalan yatırımlarının bulunması Fransa'nın bölgeye olan ilgisinin sürekliliğini sağlaması açısından etkili olmuştur. İpek ve tütün sektöründeki yatırımların yanı sıra Beyrut limanını, Beyrut-Şam demiryolu ile Şam ve Halep'i birbirine bağlayan yolu Fransızlar inşa etmiştir. Bu yollar ile sağlanan taşımacılık faaliyeti de Fransızların tekelindeydi. Ayrıca Fransızlar, bölgede yetiştirilen ve sanayileri için önemli olan pamuk ve ipek gibi hammaddelerle de ilgilenmiştir. Kuzey Afrika'nın Fransa tarafından işgal edilmesiyle Fransa'nın çıkarlarının devamının sağlanması için Akdeniz'in doğusunda da yeni sömürge alanlarına sahip olunması gerektiğini savunan jeopolitik tezlerin ekonomiyi eklemlenmesiyle, Kuzey Afrika'daki sömürgeler ile yapılan ticaretten elde edilen gelirler, sömürgelerin genişletilmesinin ticari açıdan ne kadar önemli olduğunun göstergesi sayılmıştır. Bu yaklaşım, Fransız sömürge imparatorluğunun genişlemesinin sağlayacağı saygınlık ve Fransa'nın "medeniyet götürme misyonu" gibi ideolojik gerekçelerle de desteklenmiştir (Lutskiy, 2011: 301-302; Okur, 2009: 143; Çeviker ve Küçükbiltekin, 2011: 3).

Fransa, Ortadoğu'da özellikle Suriye topraklarında nüfuzunun devamını sağlamak için Osmanlı'nın bölgede otoritesini kaybetmeye başlamasıyla birlikte uygulanan denge politikası gereği, Doğu Hristiyanları olarak tanımladığı etnik unsurların durumlarını Osmanlı Devleti'ne karşı kullanmıştır. Bu dönemde Katolik misyonerlik kurumlarının yerleşmesini sağlayarak, bu kurumlar vasıtasıyla kendi siyasî ve ekonomik varlığını sürdürmüştür. Dolayısıyla milliyetçiliğin etkisi altındaki bölgede meydana gelen çatışmaların neden olduğu otorite boşluğuyla Fransa bölgede gittikçe artan oranda ekonomik imtiyazlar elde etmeye başlamış, özellikle Adana ve Mersin'de Suriye Bankası'nın birer şubesini açarak, halka uzun vadeli kredi olanakları da sağlamıştır. Ayrıca kapitülasyonlar ile özellikle gümrük vergilerinde yapılan indirimler bölgede Fransız kurumlarının yerleşmesini hızlandırdığı gibi ticari faaliyetlerinde de artışa neden olmuştur (İslam, 2004: 52; Demir, 2013: 32-33).

Fransa'nın Suriye'de uyguladığı manda siyasetinin Suriye ekonomisine etkileri sınır komşusu olan Türkiye'ye yoğun mevsimlik iş göçü ile yakından hissedilmiştir. Özellikle 1928'de Suriye'de yaşanan kuraklık da bölgeden Türkiye'ye göçlerin artmasında etkili olmuştur. Bu dönemde Suriye'nin kuraklık olan bölgelerinden Mersin ve Adana çevresine çalışmak için gelenlerin sayının gittikçe artması ve bundan dolayı Türkiye vatandaşlarına ait işlerin Suriye'den gelen fellahlar tarafından yapılması hiçbir şekilde uygun görülmemiştir. Çevre ülkelere bakıldığında örneğin Romanya Devleti tebaalarına ait işleri yabancılara vermemektedir. Türkiye'de bu durumun Türkiye tebaası arasında işsizlik sorununa neden olmasının önüne geçilmesi için Suriye'den çalışmak için gelmek isteyenlere vize verilmemesi konusunun Halep, Şam ve Beyrut Şehbenderliklerine acilen bildirilmesi Dışişleri Vekâletinden talep edilmiştir (BCA, 030.10.0.0/206.406.17, 18.11.1928).

Fransız mandası döneminde, Sancak ekonomisinde gözle görülür bir gerileme olmuştur. Doğu Akdeniz ticaretinin önde gelen limanlarından olan İskenderun'da 1927-1934 arasında gemi sayısı ve tonaj açısından gözlenen azalma, Sancak'taki ekonomik gerilemenin en önemli göstergesidir. İskenderun, Halep'in Akdeniz ile bağlantısını kuran önemli bir limandır. İskenderun limanının önemini yitirmesinin temel nedeni, Halep'in manda döneminde ekonomik olarak geri kalmasıdır. İskenderun'da yapılan ticaretin çıkış ve varış noktası Halep'tir. 1926-1930 döneminde Suriye'de yaşanan siyasal istikrarsızlık ve ayaklanmalara, 1929 Ekonomik Bunalımı da eklenince, Halep ekonomisi zayıflamış ve giderek İskenderun limanının ihtiyaç duyduğu hinterlant işlevini yerine getiremez olmuştur (Ada, 2013: 88-89; Yorulmaz, 1998: 243). İskenderun limanındaki

ticaretin gerilemesinin nedenlerinden biri de büyük ölçüde tahıl, pirinç ve pamuk üretilen Amik ovasındaki ekonomik faaliyetin azalmasıdır. Büyük toprak sahipliğinin yaygın olduğu Amik ovasında ekili arazinin büyük kısmı Türklerin elindeydi. Ancak Amik bölgesindeki toprak sahipleri, ilk günden Fransızlara karşı silahlı mücadelenin öncüsü olmuş ve bedelini, Tayfur Bey örneğinde olduğu gibi topraklarından sürülerek ödemişlerdir (Yılmaz, 2018: 394; Yorulmaz, 1998: 245).

Fransa, Suriye'de kurmaya başladığı manda idaresinden 1930'lu yıllara gelindiğinde istediği ekonomik faydaları elde edemediğini görmeye başlamıştır. Pamuk, tütün, ipek ve zeytin gibi hammaddeleri bölgenin çatışmalı ortamında ülkesine taşıyamamıştır. Mandater devlet olarak Suriye ve Lübnan'da yapılan masraflar karşısında elde edilen çıkarların yetersizliği, 1930'lu yılların başında hem Fransız Meclisinde hem de kamuoyunda tartışılmaya başlanmıştır. Aslında Fransa, kolonilerinden uzun yıllar yüksek çıkarlar elde etmiştir. Ancak bu kazancı manda idaresi kurduğu bölgelerden sağlayamamıştır. Manda sürecini noktalamak isterken bölgede çıkarlarını garanti edecek antlaşmalar yapmaya da devam etmiştir (Budak, 2020: 15). 1925'te imzalanan ve 1927 yılında onaylanan gümrük antlaşmasının (BCA, 030.18.1.2/14.46.17, 26.07.1925; BCA, 030.18.1.2/23.14.19, 09.03.1927) imzalanmasından sonra ekonomik nitelikli ikinci antlaşma Ankara'da 27 Ekim 1932'de imzalanan "Suriye'de Türklere Ait Emlak ile Türkiye'de Suriyelilere Ait Emlak Hakkında Fransız Hükümeti ile imzalanan İtilafname"dir (Cumhuriyet Gazetesi, 28 Ekim 1932).

Fransa Hükümeti, Suriye topraklarından çekilirken aynı dönemde Irak Kralı Faysal tarafından Irak'ın milli siyasetlerinden birisi olan Osmanlı'dan ayrılmış Arap ülkelerinin birleştirilmesi amacını uygulamak için girişimlerde bulunmaktaydı. Bu amaç doğrultusunda Arap ülkeleri arasında gümrük ve pasaport usullerinin kaldırılmasını millî birleşme için öncelik sayan Irak Hükümeti, Birleşmiş Milletler'de bu devletler ile ithalat ve ihracat ilişkilerinin öncelikli olmasını sağlamıştır. Ancak Suriye ile de aynı şekilde gümrük usullerinin Suriye yerli ürün ve üretimleri için kaldırılmasını istemesine rağmen, Fransızlar tarafından Suriye'nin yerli ürünleri ile beraber Suriye'ye dışarıdan gelen malların da Irak'a aynı usullerle yani gümrüksüz olarak ithal edilmesi istenilmiştir. Bu nedenle Suriye ile gümrük birliği uygulamaya girememiştir (BCA, 030.10.0.0/259.741.23, 22.11.1932). Fransa'nın talepleri nedeniyle Arap ülkeleri arasında gümrük birliği girişiminin henüz başında başarısızlığa uğraması, Arap dünyasının ekonomik, kültürel ve siyasi birlik altında bir araya gelmesine de engel olmuştur.

Fransa, manda dönemi boyunca Suriye'nin ekonomik hayatında kendi sömürge politikalarına uygun sayısız düzenlemeler yapmıştır. Suriye ekonomisine yapılan müdahaleler nedeniyle, Suriye'nin ekonomik yapısı bozulmuş ve geleneksel ticaret sistemi aşamalı bir şekilde ortadan kaldırılmıştır (Demirel, 2019: 83). Fransa, Suriye üzerinde uyguladığı siyasi ve ekonomik politikalar ile hem Suriye'nin bölge ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmesini engellemiş hem de Arap dünyasının parçalı yapısının devamlılığına neden olmuştur.

SONUÇ

Osmanlı Devleti döneminde kapitülasyonların tanıdığı ayrıcalıklar ile Ortadoğu bölgesine yerleşmeye başlayan Fransa, Suriye ve çevresinde etkili olmak için faaliyette bulunmuştur. İlerleyen dönemde ortaya çıkan Fransız ihtilalinin getirdiği milliyetçilik kavramının da etkisiyle bölgede nüfuzunu gittikçe arttırmış, özellikle Fransızca bilen Araplar arasında millî kimlik, vatan ve vatanseverlik gibi kavramlarının yayılmasını sağlayarak, bölgenin Osmanlı'dan ayrılma sürecini de hızlandırmıştır. Hem kapitülasyonlar hem de milliyetçilik kavramını kullanan Fransa, Suriye ve çevresinde siyasî ve ekonomik olarak en etkili sömürge devletlerinden birisi haline gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra devletlerin sınırlarının bölgenin özelliklerinin dikkate alınmayarak sömürge devletlerinin çıkarlarına göre çizilmesi, bölgede yeni ortaya çıkan Suriye gibi devletlerin siyasî ve ekonomik bütünlüğünü önlemiştir.

Suriye'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa mandası olarak kabul edilmesiyle birlikte Suriye'nin iç ve dış politikasında Fransa'nın yaklaşımı etkin rol oynamıştır. Mandater devlet olarak Fransa, Suriye ve çevresinde etkinliğini arttırmak ve bunun devamlılığını sağlamak için Suriye halkını etnik ve dinî olarak parçalamış, ülkeyi bu şekilde küçük devletçikler halinde yönetmeyi tercih etmiştir. Bu durum Suriye halkının tek devlet yapısı altında birleşmesini engellemiştir. Fransa iç politikada etnik ve dinî olarak parçalı bir yapı meydana getirdiği gibi dış politikada da Suriye'nin komşularıyla iyi ilişkiler kurmasına engel olmuştur. Mandater devlet olarak bölgede kaldığı süre boyunca Suriye komşuları olan Türkiye, Irak, Lübnan ve Ürdün ile iyi ilişkiler geliştirememiştir. Fransa'nın Türkiye üzerinden Osmanlı Devleti'ni canlandıracağı ile ilgili propagandaları, ülkedeki Kürtleri ve Ermenileri, ayrıca Dürzî ve Marunîleri kışkırtması Suriye'nin hem etkin bir siyasi ve ekonomik politika takip etmesini engellemiş hem de Türkiye ile ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. 1936'dan itibaren Fransa'nın Suriye'nin bağımsızlığını tanımasıyla birlikte, Türkiye'nin aynı süreçte İskenderun Sancağı'na da bağımsızlık talep etmesi ve özellikle 1939'da İskenderun Sancağı'nın Türkiye'ye katılması Suriye ile ilişkilerin daha da bozulmasına yol açmıştır. Bu tarihten sonra Suriye, İskenderun Sancağı'nı Suriye haritalarında Suriye'ye dâhil olarak göstermeye devam etmiştir. Ayrıca Türkiye'nin dış politika uygulamalarını da sürekli olarak kendi topraklarını işgal etme isteği olarak algılamıştır. Tek parti döneminde bölgenin, dönemin önde gelen sömürge devletleri tarafından yönetiliyor olması da Türkiye ile Suriye'nin siyasî ve ekonomik ilişkilerinin iki komşu devlet olarak yürütülmesinde olumsuz rol oynamıştır. Bu dönemde Türkiye, Suriye ile ilişkilerini Fransa üzerinden yürütmek zorunda kalmış, bu durum da Türkiye ile Suriye'nin etkin bir politika geliştirmelerini engellemiştir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan Soğuk Savaş döneminde küreselleşme tüm dünyayı etkisi altına almaya başlamıştır. Bu yeni dönemde önceki dönemin sömürge devletleri dünyanın enerji kaynakları başta olmak üzere ekonomik değeri olan tüm kaynaklara sahip olmak için özellikle Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'de mücadelelerini arttırmıştır. Bu süreçte Suriye 1946'ya kadar Fransa'nın nüfuzunda kalmış, bu tarihten sonra ise Rusya ile yakınlaşmaya başlamıştır. Ancak hem Fransa'nın hem de Rusya'nın etkisi altında her iki ülkenin de Suriye'yi Türkiye'ye karşı kışkırtması nedeniyle Suriye'nin Türkiye ile ilişkileri istenen düzeye ulaşmamıştır. 1948'de bölgede İsrail Devleti'nin ortaya çıkması ve Birinci Arap-İsrail Savaşı'nın Arapların yenilgisiyle sonuçlanması, Suriye'nin karışık olan iç politikasının da daha da karmaşık hale gelmesine yol açmış ve durumda, Suriye'de darbeler döneminin başlamasıyla sonuçlanmıştır. Fransa'nın manda döneminin izlerinin, bölgeden çekilmesinden sonra da Suriye'de devam etmesi nedeniyle Türkiye ile Suriye'nin, tarihî ve kültürel olarak çok yakın iki komşu devlet olmasına rağmen iki komşu ülkenin tek parti döneminde etkin bir siyasî ve ekonomik ilişki geliştirmeleri mümkün olmamıştır.

KAYNAKÇA

a) Arşiv Belgeleri

- BCA (Türkiye Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Bakanlığı)
BCA, 030.10.0.0/262.764.11, 03.02.1923.
BCA, 030.10.0.0/6.32.27, 24.11.1923.
BCA, 030.10.0.0/101.654.1, 02.11.1924.
BCA, 030.18.1.2/10.36.3, 27.07.1924.
BCA, 030.18.1.2/15.61.1, 20.09.1925.
BCA, 030.10.0.0/86.567.7, 29.11.1928.
BCA, 030.18.1.2/12.42.9, 21.06.1930.
BCA, 030.18.1.2/14.65.9, 08.10.1930.
BCA, 030.10.0.0/263.770.8, 08.03.1932.
BCA, 030.10.0.0/237.599.19, 12.05.1932.
BCA, 030.18.1.2/47.54.16, 01.08.1934.
BCA, 030.18.1.2/38.55.11, 07.08.1933.

BCA, 030.18.1.2/65.46.12, 02.06.1936.
BCA, 030.18.1.2/68.74.1, 04.09.1936.
BCA, 030.18.1.2/77.64.4, 07.07.1937.
BCA, 030.18.1.2/77.36.11, 05.05.1937.
BCA, 030.18.1.2/73.29.18, 12.04.1937.
BCA, 030.10.0.0/259.746.6, 08.06.1937.
BCA, 030.10.0.0/259.741.8, 12.06.1932.
BCA, 030.10.0.0/263.771.5, 02.04.1934.
BCA, 030.10.0.0/51.332.2, 21.03.1939.
BCA, 030.10.0.0/109.722.15, 18.04.1939.
BCA, 030.10.0.0/265.788.21, 07.10.1939.
BCA, 030.10.0.0/265.791.31, 17.01.1942.
BCA, 030.10.0.0/265.792.45, 15.03.1947.
BCA, 030.1.0.0/.406.13, 02.07.1947.
BCA, 030.10.0.0/131.941.4, 22.08.1947.
BCA, 030.10.0.0/206.406.17, 18.11.1928.
BCA, 030.18.1.2/14.46.17, 26.07.1925.
BCA, 030.18.1.2/23.14.19, 09.03.1927.
BCA, 030.10.0.0/259.741.23, 22.11.1932.

b) Türkiye Büyük Millet Meclisi Belgeleri

TBMM ZC, 3. Cilt/6. Dönem 23.06.1939
TBMM ZC, 3. Cilt/6. Dönem 30.06.1939

c) Gazeteler

Cumhuriyet Gazetesi

d) Araştırma Eserleri

- Ada, S. (2013). *Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Açık, E. H. (2008). *Geçmişten Günümüze Türkiye Fransa İlişkileri*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.
- Arslan, G. (2018). Nuri Sait Paşa'nın Türkiye Ziyareti ve 1946 Türkiye-İrak Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşması. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 17(34), 267-310.
- Arslan, S. (2016). Geleneksel Türk Dış Politikası Bağlamında Türkiye'nin Suriye Krizine Yaklaşımına Bir Bakış. *Turkish Studies Dergisi*, 11(13), 1-96.
- Ayrancı, Z. Ş. (2006). *Türkiye Suriye İlişkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Bakır, A., & Pekin, S. (2019). Kuzey Suriye'deki Türkmen Yerleşimlerinin Çağdaş Tarihi ve Stratejik Altyapısı Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 123(242), 89-130.
- Bilgenoğlu, A. (2007). *Osmanlı Devleti'nde Arap Milliyetçi Cemiyetleri*. Antalya: Yeniden Anadolu ve Rumeli Mudafaa-i Hukuk Yayınları.
- Bilgin, M. S. (2018). Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı (1918-2002). *Suriye: Tarih, Siyaset, Dış Politika*. (Ed: H. M. Eravcı), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Budak, Â. (2020). *Hatay Sorununun İzmir Basınına Yansımaları (1936-1939)*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Cingöz, İ. (2018). *Türkiye-Suriye İlişkilerinin Dönüşümü Arap Baharı ve Hatay Faktörü*. Ankara: Yade Akademik Yayınları.
- Çeviker, A., & Küçükbiltekin, H. (2011). Fransız Mandası Döneminde Suriye'nin Ekonomik Yapısı ve Türkiye ile Ticari İlişkileri. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 3(2), 1-12.
- Dağıstan, A., & Sofuoğlu, A. (2004). Sancak'ta Fransız 'Mandat' Yönetimi ve Türkiye. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XX(60), 687-704.
- Demir, Y. (2013). *Fransa'nın Yakınoğu Politikaları Suriye ve Hatay*. İstanbul: Mostar Yayınları.
- Demirel, A. (2019). Ortadoğu'da Fransız Emperyalizmi: Fransız Manda Yönetimi Döneminde Suriye (1920-1946). *Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 69-89.

- Eravcı, H. M. (2018). Osmanlı'dan Bağımsızlığa Suriye Nusayriliği. *Suriye: Tarih, Siyaset, Dış Politika*, (Ed: H. M. Eravcı), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Geçer, A. (2014). Hatay Ermeni Olaylarında Fransa'nın Rolüne Dair Birkaç Belge. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, XXXV(35), 151-164.
- Gökbilgin, T. (1946). 1840'tan 1861'e Kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürzîler. *Bellekten*, X(40), 641-703.
- Hathaway, J. (2016). *Osmanlı Hâkimiyetinde Arap Toprakları*. (çev. Gül Çağalı Güven). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- İslam, İ. (2004). Kurtuluş Savaşı Yıllarında Çukurova Sosyo-Ekonomik Bir Değerlendirme. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XX(58), 47-64.
- Kılınçkaya, M. D. (2008). *Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Koyuncu, A. A. (2018). *Kuruluşundan Arap Baharına Suriye Milliyetçilik ve Ulus İnşası*. İstanbul: Sude Yayınları.
- Kurtoğlu, M. (2014). *Eski Dünyaya Seyahat Suriye-Ürdün-Mısır*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Küçükvatan, M. (2011). Soğuk Savaşın Türk Dış Politikasına Etkileri ve 1957 Türkiye-Suriye Bunalımı. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 10(23), 73-91.
- Lewis, B. (2006). *Uygarlık Tarihinde Araplar*. İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Lutskiy, B. (2011). *Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi 16. Yüzyıldan 20 Yüzyıla*. (çev. Turan Keskin). İstanbul: Yordam Kitap.
- Okur, M. A. (2009). Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye'de Fransız Mandası. *Bilig*, 48, 137-156.
- Öney, C. (2019). *Osmanlı Suriyesi'nde Misyonerlik Faaliyetleri*. İstanbul: Maarif Mektepleri Yayınları.
- Öztürk, G., & Nakiboğlu, A. (2019). Ticaret Mecmuasına Göre Suriye'nin İktisadi Yapısına Genel Bir Bakış (1925). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Prof. Dr. Fuat Sezgin Özel Sayısı, 230-235.
- Öztürkcü, A. (2016). Suriye'nin Bağımsızlığına Türkiye'nin Bakışı. *History Studies*, 8(3), 111-133.
- Payaslı, V. (2013). *Sancak'tan Vilayet'e Hatay (1921-1960)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Polat, Ü. G. (2019). *Türk-Arap İlişkileri Eski Eyaletler Yeni Komşulara Dönüşürken (1914-1923)*. İstanbul: Kronik Yayınları.
- Saray, M. (2006). *Türkiye ve Yakın Komşuları*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Şahin, M. (2010). Türkiye'nin Ortadoğu Politikası: Süreklilik ve Değişim. *Akademik Ortadoğu*, 4(2), 9-22.
- Umar, Ö. O., & Yenisu, M. (2020). Gizli Antlaşmalar Çerçevesinde San Remo Konferansı'nda Ortadoğu'yu Şekillendirme Çabaları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXXVI(101), 29-70.
- Yakut, K. (2005). Arap Dünyasının Hatay Devleti'nin Kurulmasına Karşı Tavrı ve Türk-Arap Muhadeneti (Dostluk) Cemiyeti. *Atatürk araştırma Merkezi Dergisi*, XXI(62), 775-820.
- Yamaç, M. (2018). Fransız Diplomatik Belgelerinde Türkiye-Suriye Sınır Sorunu (1918-1940). *Bellekten*, LXXII(295), 1153-1184.
- Yılmaz, Y. (2018). Mondros'tan Ankara Anlaşması'na İskenderun Sancağı'nın Durumu, İşgallere Karşı Mustafa Kemal Paşa'nın Tepkisi ve Tayfur (Sökmen) Bey'in Faaliyetleri (1918-1921). *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 378-403.
- Yorulmaz, Ş. (1998). Fransız Manda Yönetimi Döneminde İskenderun Sancağı Hatay'ın Sosyo Ekonomik ve Siyasal Durumuna İlişkin Bazı Kayıtlar 1918-1939. *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı, 6(22), 231-259.
- Tüylü Turan, E. (2017). Ulus ve Cumhuriyet Gazetelerine Göre Hatay Sorunu ve Hatay'ın Anavatana Bağlanması. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 284-312.